

کاربرد روش پژوهش تاریخی در قلمرو فلسفه‌ی تعلیم و تربیت اسلامی

بابک شمشیری^۱، کبری اسدپور^۲

بیان مسأله

پژوهش تاریخی، از آن دست تحقیقاتی است که بر موضوعی معین که در گذشته و در یک مقطع زمانی مشخص اتفاق افتاده، صورت می‌گیرد. از آنجا که در فاصله دو زمان مشخص در گذشته، رویدادهایی به‌وقوع پیوسته و ابزاری تکمیل گشته است، بنابراین تلاش محقق در روش تاریخی بر آن است که حقایق گذشته را از طریق جمع‌آوری اطلاعات، ارزشیابی و بررسی صحت و سقم این اطلاعات، ترکیب دلایل مستدل و تجزیه و تحلیل آنها، به‌صورتی منظم و عینی ارائه کند و نتایج پژوهشی قابل دفاع را در ارتباط با فرض یا فرض‌های ویژه تحقیق نتیجه بگیرد (نادری و سیف نراقی، 1385). هدف تحقیق تاریخی، به‌کار بردن داده‌های مربوط به واقعیت‌های مرتبط با رویدادهای گذشته و تفسیر آنها است. از این طریق می‌توان به عوامل مؤثر در بروز وقایعی که در گذشته رخ داده، پی برد و رویدادهای زمان حال را بهتر شناخت (سرمدی و دیگران، 1385). با توجه به موارد فوق، تشریح چگونگی نسبت بین فلسفه تربیتی اسلامی و روش پژوهش تاریخی مسئله و دغدغه اصلی نگارندگان است.

سؤال پژوهش

پرسش اصلی این مطالعه عبارت است از اینکه: روش مطالعه تاریخی چه کاربردهایی در حیطه فلسفه‌ی تربیتی اسلامی دارد؟

bshamshiri@rose.shirazu.ac.ir
asadpoor6220@yahoo.com

^۱ - عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز،
^۲ - دانشجوی دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه شیراز،

چارچوب نظری

بطور کلی سه رویکرد در تعلیم و تربیت اسلامی وجود دارد. در رویکرد نخست تعلیم و تربیت اسلامی به منزله نظامی توصیفی است که در این حالت، نظام تعلیم و تربیت اسلامی از طریق بررسی آیات و روایاتی که مستقیماً به بحث‌های تربیتی اشاره کرده‌اند و یا بررسی آراء تربیتی دانشمندان مسلمان بدست می‌آید. رویکرد دوم استنباطی است که بر اساس آن می‌توان با استفاده از متون دینی برای همه مسائل تعلیم و تربیت، استنتاج‌هایی فراهم آورد و در رویکرد سوم، تعلیم و تربیت اسلامی به منزله نظامی استنباطی-تأسیسی تلقی شده است که در آن برخی مسائل و مباحث مربوط به تعلیم و تربیت از متون اسلامی استخراج می‌شود، استخراج و استنباط این مطالب، نشانگر جنبه استنباطی این دیدگاه است، اما پاره‌ای از مسائل، در متون اسلامی مورد توجه قرار نگرفته و پاسخ آنها را با تفریع نیز نمی‌توان به دست آورد، زیرا این مسائل انواع اکتشافی هستند. که در این موارد تحقیق بر اساس روشهای تجربی و پیش‌فرض‌های دینی انجام می‌گیرد (باقری، 1388).

حال با توجه به این رویکردها، سوال این است که روش پژوهش تاریخی چه کاربردی در این سه رویکرد دارد.

روش تحقیق

روش مطالعه حاضر تحلیلی-استنتاجی است. بدین صورت که در ابتدا، معنا و مفهوم روش پژوهش تاریخی و فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی تحلیل و تبیین می‌شود و در گام بعدی به نوع ارتباط منطقی بین این دو پرداخته می‌شود و چگونگی استفاده از روش پژوهش تاریخی در فلسفه تربیتی اسلامی بیان می‌شود.

یافته‌ها

در رویکرد توصیفی با توجه به آنکه گفته شد هر اثر به نحوی محصول زمانه خویش است، مطالعات تاریخی جهت روشن ساختن شرایط سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و دینی دوره صاحب اثر و نوع نگاه صاحب اثر به دین و مباحث دینی و هم‌چنین در رابطه با آیات و روایات مربوط به

مسائل تعلیم و تربیت بررسی فضا و زمان تاریخی جهت تعیین بعد فرا زمانی و مکانی آنها، نقش تعیین‌کننده دارد. در رویکرد استنباطی، در رابطه با اثبات استناد روایات به پیامبر(ص) و ائمه(ع) و همچنین اینکه آیا متون دینی که به عنوان منابع اصلی دین جهت استنباط اصول هستند همه مباحث مطرح در این متون جنبه فرا زمانی و فرا مکانی دارند و یا اینکه مربوط به همان دوره تاریخی خاص هستند، کاربرد پژوهش تاریخی در تعیین این موارد اساسی که سنگ و بنای نظام تعلیم و تربیت اسلامی هستند نقش اساسی ایفا می‌کند. در رویکرد استنباطی - تاسیسی، روش پژوهش تاریخی در بعد نخست این رویکرد یعنی آنجایی که محقق به استخراج و تنظیم مطالبی از متون دینی، به عنوان پیش‌فرض‌های تحقیق تجربی دست می‌زند، مورد استفاده قرار می‌گیرد. چرا که در این قسمت محقق به استنباط مباحث از متون دینی دست می‌زند که در اینجا همانند رویکرد قبل مباحث اساسی در رابطه با متون دینی یعنی صحت و درستی این متون و مباحث مربوط به اینکه آیا این متون جنبه فرا زمانی و فرا مکانی دارند و یا اینکه مربوط به همان دوره خاص هستند و یا اینکه بخشی از این متون جنبه فرا زمانی و فرا مکانی دارند و بخشی دیگر مربوط به یک دوره تاریخی خاص است. در واقع با استفاده از روش پژوهش تاریخی می‌توان تعیین کرد که چه بخشی از متون جنبه فرا زمانی و فرا مکانی دارد و چه بخشی مربوط به همان دوره تاریخی خاص است. و تنها از همان بخش از متون که جنبه فرا زمانی و فرا مکانی دارند می‌توان به عنوان پیش‌فرض‌های دینی جهت تأسیس فلسفه تربیت اسلامی استفاده نمود. با این اوصاف درمی‌یابیم که روش پژوهش تاریخی یکی از روش‌های اساسی است که باید در قلمرو تعلیم و تربیت اسلامی مورد استفاده قرار گیرد.

نتیجه‌گیری، بحث‌ها و پیشنهادات

در مجموع یافته‌ها نشان می‌دهد که شکل‌گیری فلسفه تربیتی اسلامی و نظریه‌های متعلق به آن، مستلزم بکارگیری روش پژوهش تاریخی است. چرا که منابع اصلی اسلامی جهت استنباط مفاهیم و مباحث اساسی در حوزه فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی مربوط به بیش از یک قرن پیش است که تنها با نگاه تاریخی بر آنها می‌توان به استنباط درست مفاهیم دست زد و روش پژوهش تاریخی نقش کلیدی در استنباط درست مفاهیم از منابع دینی دارد. بدین ترتیب به نظر می‌آید

سومین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران
روش‌شناسی و روش‌های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت

که روش پژوهش تاریخی از جمله مهمترین روشهای پژوهش در خصوص اسلام‌شناسی و بویژه فلسفه تربیتی اسلامی است.

واژگان کلیدی: فلسفه تعلیم و تربیت - فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی - روش پژوهش تاریخی

منابع

- 1- نهج البلاغه حضرت امیرالمؤمنین. ترجمه: محمد دشتی (1385). قم: انتشارات طلوع مهر.
- 2- نادری، عزت‌الله و سیف‌نراقی، مریم (1385). روش‌های تحقیق در علوم انسانی. تهران: بدر، چاپ بیست و هفتم.
- 3- سرمد، زهره و بازرگان، عباس و حجازی، الهه (1385). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگاه، چاپ سیزدهم.
- 4- فیض، علیرضا (1387). مبادی فقه و اصول: مشتمل بر بخش از مسائل آن دو علم. تهران: دانشگاه تهران.
- 5- باقری، خسرو (1388). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. تهران: انتشارات مدرسه، جلد دوم.